

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی

(حقوق متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی
از منظر حقوق ایران و اسناد بین المللی حقوق بشر)

از:

سعید خدرویی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر مجتبی جانی پور

شهریور ماه ۱۳۹۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه حقوق (جزا و جرم شناسی)

(حقوق متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی
از منظر حقوق ایران و اسناد بین المللی حقوق بشر)

از:

سعید خدرویی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر مجتبی جانی پور

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر حسین آقابابایی

شهریور ماه ۱۳۹۱

تقدیم بہ:

تقدیم بہ استاد سخن امام علی بن ابیطالب (ع) و ہمسر مظلومہ اش حضرت فاطمہ (س)

و تقدیم بہ پدر و مادرم، آنان کہ عاطفہ را، بی دریغ شمارم کردند.

و برادران عزیزم، کہ مایہ دلگرمی در مسیر زندگی اند.

تقدیر و شکر

باسپاس از خدای بزرگ، آن که نسبت به من مهربان‌ترین است.

و اساتید گرامی که به من اندیشیدن را آموختند.

و با سپاس از استاد گرامی جناب آقای دکتر مجتبی جانی پور و جناب آقای دکتر حسین آقابابایی و کلیه کسانی که مرا

در ارائه این اثر یاری دادند.

فهرست مطالب

مقدمه	۱
۱- طرح موضوع و اهمیت مسأله	۱
۲- سؤالات تحقیق	۲
۳- فرضیه ها	۳
۴- اهداف پژوهش	۳
۵- پیشینه‌ی تحقیق	۳
۶- روش تحقیق و شیوه طرح مباحث	۴
۷- اسناد مورد استفاده	۵
فصل اول: طرح مباحث عمومی	۷
۱-۱- تعریف عناصر موضوع	۸
۱-۱-۱- تعریف حق	۸
۱-۱-۲- تعریف دفاع	۸
۱-۱-۳- تعریف متهم	۹
۱-۱-۴- تعریف حق دفاع متهم	۹
۱-۱-۵- تعریف مرحله تحقیقات مقدماتی	۱۱
۱-۲- جایگاه مرحله تحقیقات مقدماتی در فرایند رسیدگی کیفری و کیفیت تحقیق در این مرحله	۱۲
۱-۳- ویژگی های مرحله تحقیقات مقدماتی	۱۴
۱-۳-۱- سریع بودن	۱۵
۱-۳-۲- کتبی بودن	۱۵
۱-۳-۳- غیر ترافیعی بودن	۱۶

۱۸	..... ۴-۳-۱- سرّی بودن تحقیقات مقدماتی
۱۹	..... ۵-۳-۱- مجزّی بودن مرحله تحقیقات مقدماتی از مرحله دادرسی
۲۰	..... ۶-۳-۱- ضرورت وجود دلایل کافی
۲۰	..... ۷-۳-۱- غیرعلنی بودن تحقیقات مقدماتی
۲۱	..... ۴-۱- اصول حاکم بر تحقیقات مقدماتی و جایگاه قاضی تحقیق
۲۲	..... ۱-۴-۱- ضرورت بیطرفی قاضی تحقیق
۲۲	..... ۲-۴-۱- آزادی در انتخاب نوع اقدام تحقیقی
۲۲	..... ۳-۴-۱- ضرورت استقلال قاضی تحقیق نسبت به دادستان و دادگاه
۲۴	..... ۴-۴-۱- ضرورت تسریع در انجام تحقیقات
۲۴	..... ۵-۱- مبانی حقّ دفاع متّهم
۲۴	..... ۱-۵-۱- حراست از حقوق و آزادی های فردی
۲۵	..... ۲-۵-۱- لزوم اجرای عدالت
۲۸	..... فصل دوم: تضمینات بنیادی حقوق متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی
۲۹	..... ۱-۲- ممنوعیت شکنجه و مفهوم آن
۲۹	..... ۱-۱-۲- تعریف شکنجه
۳۰	..... ۲-۱-۲- ممنوعیت شکنجه
۳۳	..... ۳-۱-۲- نظر شورای نگهبان در مورد عدم الحاق ایران به کنوانسیون منع شکنجه
۳۴	..... ۲-۲- تفهیم اتّهام؛ مفهوم و مستندات
۳۹	..... ۱-۲-۲- اوصاف تفهیم اتّهام
۴۱	..... ۲-۲-۲- ضمانت اجرای تخلف از تفهیم اتّهام
۴۲	..... ۳-۲- حق اعلام به متهم در مواظبت از اظهارات خود و حق سکوت متهم

- ۴۲ ..... ۱-۳-۲- اعلام به متهم در مواظبت از اظهارات خود
- ۴۳ ..... ۲-۳-۲- اعلام حق سکوت به متهم
- ۴۴ ..... ۱-۲-۳-۲- مفهوم حق سکوت
- ۴۴ ..... ۲-۲-۳-۲- داشتن حق سکوت
- ۴۷ ..... ۴-۲- حق کرامت انسانی بازداشت شدگان
- ۴۸ ..... ۱-۴-۲- حقوق متهمین در بند (بازداشت شدگان)
- ۵۳ ..... ۱-۱-۴-۲- محدودیت مدت بازداشت
- ۵۶ ..... ۲-۱-۴-۲- ضرورت توجیه قرار بازداشت موقت
- ۶۱ ..... ۳-۱-۴-۲- منع بازداشت خودسرانه
- ۶۴ ..... ۴-۱-۴-۲- حق درخواست بررسی قانونی بودن بازداشت و درخواست آزادی
- ۶۸ ..... فصل سوم: حقوق ثانوی متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی
- ۶۹ ..... ۱-۳- حق استفاده از معاضدت قضایی وکیل و اهمیت و نقش او در دادرسی کیفری
- ۷۲ ..... ۱-۱-۳- اهمیت و نقش وکیل مدافع در دادرسی کیفری
- ۷۵ ..... ۲-۱-۳- اوصاف و ویژگیهای وکیل مدافع
- ۷۵ ..... ۱-۲-۱-۳- مجهز بودن وکیل مدافع به دانش حقوقی
- ۷۶ ..... ۲-۲-۱-۳- دارا بودن اوصاف امانتداری و اخلاق حسنه
- ۷۷ ..... ۳-۲-۱-۳- تضمینات و تأمینات شغلی وکیل مدافع
- ۷۸ ..... ۴-۲-۱-۳- استقلال وکیل مدافع
- ۷۹ ..... ۳-۱-۳- وکیل مدافع در مرحله پیش از محاکمه
- ۷۹ ..... ۱-۳-۱-۳- حق مشاوره با وکیل در تحقیقات ابتدایی پلیس
- ۸۰ ..... ۲-۳-۱-۳- وکیل مدافع در مرحله تحقیقات مقدماتی

۱۴	..... وکیل تسخیری
۱۷	..... ویژگیهای ارتباط وکیل با متهم
۱۹	..... برخی استثنای طرح شده در بهره‌مندی از وکیل یا مشاور حقوقی در تحقیقات مقدماتی
۹۲	..... حق بهره‌مندی از کمک‌ترجم رایگان
۹۶	..... حق مواجهه با شهود و پرسش از ایشان و معرفی شهود له
۹۶	..... مبانی و مستندات حق مواجهه و پرسش از شاهد و معرفی شهود له
۹۶	..... مبانی و مستندات حق مواجهه و پرسش از شاهد در اسناد بین‌المللی
۹۹	..... حق مواجهه و پرسش از شهود در قوانین داخلی ایران
۱۰۰	..... تعهدات شاهد
۱۰۱	..... احضار و جلب شاهد
۱۰۲	..... الزام شاهد به اتیان سوگند و ضمانت اجرای آن
۱۰۳	..... حمایت از شهود در معرض خطر
۱۰۴	..... حمایت از شاهد در معرض خطر در حقوق ایران
۱۰۵	..... حمایت از شاهد در معرض خطر در اسناد بین‌المللی
۱۰۷	..... حق ارتباط با بیرون از زندان
۱۰۹	..... لزوم جبران خسارت بازداشت شدگان بی‌گناه
۱۱۵	..... نتیجه‌گیری
۱۱۷	..... پیشنهادها
۱۱۸	..... کتابشناسی

عنوان: حقوق متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی از منظر حقوق ایران و اسناد بین المللی حقوق بشر

نام دانشجو: سعید خدروسی

با مطالعه قوانین و مقررات مصوب داخلی در طول تاریخ حقوق ایران تا دوران معاصر و مقایسه و تطبیق آن با اسناد بین المللی ناظر بر حقوق متهم به ویژه در مرحله تحقیقات مقدماتی به این نتیجه می‌رسیم که طراحان قانون اساسی ایران، تعهدات بین المللی کشور در زمینه حقوق متهم را با توجه به اسناد بین المللی حقوق بشری مدنظر قرار داده‌اند، اما در تصویب قوانین عادی در موارد متعددی همگام با موازین حقوق بشری عمل ننموده‌اند. حقوق دفاعی متهم همواره در قوانین داخلی به جهت اوضاع متنوع اجتماعی، سیاسی، اقتصادی دچار فراز و نشیب‌هایی بوده است و حکومتها در تعارض حقوق فردی و حقوق عمومی به حمایت از حقوق جامعه برخاسته و دادرسی کیفری را به مسلخ حقوق و آزادی‌های فردی متهم مبدل ساخته‌اند و با سپری شدن دوران‌های بحرانی، در پی ایجاد ثبات به اصلاح قوانین مذکور در جهت ایجاد توازن میان حقوق مذکور اقدام نموده‌اند.

قوانین موجود در زمینه حمایت از حقوق دفاعی متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی تا حدودی ناقص و در برخی موارد مغایر با اصول شناخته شده بین المللی ناظر بر اجرای دادرسی منصفانه و معارض با تعهدات کشور در عرصه جهانی می‌باشد که به نظر می‌رسد با تصویب لایحه جدید آیین دادرسی کیفری بسیاری از این نواقص و مغایرت‌ها برطرف گردد.

روش تحقیق در این پژوهش بصورت توصیفی، تحلیلی و گردآوری اطلاعات بصورت کتابخانه‌ای انجام شده و در فصل اول مباحث عمومی مرتبط با موضوع، در فصل دوم، حقوق بنیادی متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی از جمله؛ ممنوعیت شکنجه، تفهیم اتهام، حق سکوت و حق اعلام سکوت متهم، منع بازداشت خودسرانه و در فصل سوم، حقوق ثانوی یا درجه دوم متهم از قبیل؛ حق استفاده از وکیل، حق بهره‌مندی از کمک مترجم رایگان، حق ارتباط با بیرون از زندان و لزوم جبران خسارت بازداشت شدگان بی‌گناه در حقوق داخلی و اسناد بین المللی بررسی شده است.

کلیدواژه: حقوق متهم، تحقیقات مقدماتی، اسناد بین المللی، آیین دادرسی کیفری، حقوق بشر

ABSTRACT

Rights of the Accused in Investigations in the Iranian Laws and International human Rights Documents

Compiled by: Mr. Saeid KHEDRVEYSI

Reviewing the Iranian domestic laws, rules and regulations in the course of history and its comparison with international documents governing the rights of the accused, specially during investigations, makes it clear that lawmakers of Iranian Constitution have paid attention to international commitments and responsibilities of Iran in the rights of the accused and according to the requirements specified in international documents on human rights. However, they have not followed, in several cases, the standards of human rights when making ordinary laws. The rights of the accused in the domestic laws have faced ups and downs due to diverse social, political and economic conditions. The governments have mostly supported public laws when it becomes inconsistent with personal rights and have used the criminal proceedings as a means for ignoring personal rights and freedom of the accused. They have, then, tried to make a balance between personal rights and public laws upon handling crisis and critical conditions .

Applicable laws for the rights of the accused during investigations are in some cases inadequate and in some cases contrary to the recognized international rules governing on receiving fair trial and also international commitments of Iran. It seems that adaptation of new criminal proceedings will remove inadequacies and contraries to the main extent.

This research takes advantages of descriptive and analytical research methodology and information has been gathered by library research methods. Chapter 1 of the research discusses some general issues. In chapter 2, basic rights of the accused during investigation such as prohibition of torture, explaining the charges, right to silence, right of the accused for being silent and protection from arbitrary detention have been discussed and chapter 3 focuses on ancillary rights of the accused such as right to have a lawyer, right to have a free-of-charge translator, right to contact with out of prison and necessity for compensation of innocent detainees in domestic and international laws.

KEYWORDS: Rights of the accused – Investigations – International Documents – Criminal Proceedings – Human Rights.

برقراری عدالت کیفری یکی از مهم ترین آرزوهای بشر در طول تاریخ بوده که تحقق آن در پرتو برگزاری دادرسی عادلانه مبتنی بر فراهم نمودن حق دادخواهی و دفاع ممکن خواهد شد.

حقوق متهم به معنای تضمین راهکارها و تدابیری است که به منظور حفظ و حراست از امتیازها و منافع شخصی که به او اتهام ارتکاب عمل مجرمانه‌ای وارد شده است. متهم در مراحل مختلف جریان عدالت کیفری و دادرسی جزایی از امتیازها و حقوقی بهره‌مند است. این مراحل عبارتند از کشف و تعقیب، تحقیقات مقدماتی و نهایی و همچنین محاکمه، صدور رای محکومیت و سرانجام اجرای حکم جزایی که در مرحله آخر متهم دیگر مجرم و محکوم علیه می‌باشد و جایگاه بحث حقوق دفاعی متهم برای وی مطرح نمی‌شود. لذا در این پژوهش اختصاصاً به امکانات و حقوق متهم تا قبل از مرحله محاکمه و رسیدگی در دادگاه پرداخته خواهد شد. اساساً مرحله کشف به اقداماتی اطلاق می‌شود که پس از آگاهی از وقوع بزه برای حفظ آثار و دلایل آن و دستگیری مرتکب و جلوگیری از فرار و نیز جمع‌آوری اطلاعات مربوط به جرم ارتكابی صورت می‌گیرد، اما تعقیب جرم تدارک و طرح دعوا علیه فردی که به عنوان متهم در وقوع جرم دخالت داشته است که این مهم به عهده دادستان می‌باشد و تحقیقات مقدماتی به کلیه اقدامات قاضی تحقیق (دادیار یا بازپرس) در جمع‌آوری ادله به ضرر یا سود متهم و جلوگیری از فرار یا مخفی شدن و سرانجام اظهارنظر قضایی در مورد مجرم بودن یا بی‌گناهی وی اطلاق می‌شود که به صورت یکی از قرارهای نهایی؛ منع تعقیب، موقوفی تعقیب یا مجرمیت می‌باشد در صورت اخیر منتهی به تنظیم و صدور کیفرخواست و ارسال پرونده به دادگاه برای محاکمه است.

۱- طرح موضوع و اهمیت مسأله

اصول، ضوابط و معیارهای آزادی و حقوق انسانی، اصول و قواعدی هستند که در طول تاریخ پذیرفته شده و مورد قبول عامه‌ی مردم‌اند و به دیگر سخن در نظر همه مردم آزاده و فرزانه و خردمند به عنوان ارزش‌های والای انسانی به آنها نگریسته می‌شود و از مهمترین حقوق انسانی حقوق متهم است که از آثار فرض بی‌گناهی به عنوان یکی از حق‌های بنیادین بشر است و در ردیف حق‌هایی مانند: منع شکنجه، عدم بازداشت خودسرانه، منع رفتار و مجازات‌های غیر انسانی قرار می‌گیرد. این قبیل حقوق، بدون اینکه متعلق به تمدن یا فرهنگ خاصی باشند ناظر به کرامت ذاتی آدمیان هستند و انسان به صرف انسان بودن از آن بهره‌مند می‌گردد و همواره در اسناد حقوق بشری بین‌المللی و منطقه‌ای مورد تاکید قرار گرفته‌اند،

چنانچه حکومتی این حقوق را که در قالب مواردی همچون حق انتخاب وکیل، حق سکوت، حق همراه داشتن مترجم در مراحل تعقیب و تحقیق، حق تفهیم اتهام به صورت صریح و شفاف و... تجلی می یابد، نادیده گرفته یا به صورت عدم دسترسی متهم به پرونده یا عدم حضور یا مداخله وکیل در مرحله تحقیقات مقدماتی محدود کند، فرض بی گناهی را نقض و به تبع آن به کرامت ذاتی انسان ها تعرض کرده است. این مطالعه با بررسی قوانین آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور کیفری و با نگاهی به لایحه آیین دادرسی کیفری و تطبیق با اسناد بین المللی راجع به حقوق بشر، ضمن بیان چالش های موجود در تضمین حقوق متهم، پیشنهاداتی را جهت اصلاح قوانین موجود و تصویب قوانین مناسب به حال متهم ارائه خواهد داد.

کشوری که تضمینات کافی جهت امنیت و آزادی شهروندان خود فراهم نمی نماید و حقوق و آزادی های حقه و مشروع افراد مورد تهدید و مخاطره جدی قرار نمی گیرد و حداقل قواعد به رسمیت شناخته شده بین المللی در قوانین داخلی آن تبلور نمی نماید، از سوی سایر کشورها بعنوان ناقض حقوق بشر شناخته شده و منفور آنها واقع می شود و مورد تحریم های بین المللی قرار می گیرد. و وظیفه قوه قضائیه است که در محاکماتی که افکار عمومی بر روی آن حساسیت دارند، تمام موازین قضایی اسلام و اصول قانون اساسی را رعایت کند. برخی از موارد وجود دارد که اشکال و نقض در سیستم دادرسی کشور محسوب می شود و چنانچه ایران در این قبیل مسائل موفق نباشد، مجامع حقوق بشر همچنان ما را محکوم خواهند کرد.

۲- سؤالات تحقیق

- ۱- وجوه اشتراک و افتراق حقوق متهم در نظام حقوقی ایران با مقررات بین المللی چیست؟
- ۲- لایحه جدید آیین دادرسی کیفری تا چه اندازه متضمن حقوقی است که در اسناد و مقررات بین المللی حقوق بشر برای متهم در نظر گرفته شده است؟
- ۳- آیا در سامانه عدالت کیفری ایران رعایت حقوق متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی همگام و همسو با اسناد بین المللی حقوق بشری به ویژه میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی مصوب (۱۹۶۶) بوده است یا خیر؟

۳- فرضیه ها

۱- حقوق متهم در نظام کیفری ایران در تطبیق با مقررات بین المللی دارای اشتراکات زیادی است و تنها با آن قسمت از مقررات بین المللی که شکل و ماهیت شرعی و اسلامی ندارد در تعارض است که این امر نیز در پاره ای موارد اجتناب ناپذیر می نماید.

۲- لایحه جدید آیین داری کیفری ضمن حفظ شاکله کلی قوانین سابق بر خود دارای نوآوری های جدیدی در زمینه حقوق متهم از قبیل (تحت نظر قرار دادن متهم ، توبه متهم در موارد پیش بینی شده در قانون و ...) است و حالت سنتی قوانین را اصلاح و رویکردی جدید و هماهنگ تر نسبت به قوانین قبلی با اسناد بین المللی دارد.

۳- طراحان قانون اساسی ایران، تعهدات بین المللی کشور در زمینه حقوق متهم را با توجه به اسناد بین المللی حقوق بشری مد نظر قرار داده اند، اما در تصویب قوانین عادی در موارد متعددی همگام با موازین حقوق بشری عمل ننموده اند.

۴- اهداف پژوهش

در پژوهش پیش رو هدف شناسایی و مشخص کردن حقوق دفاعی متهم با محوریت حفظ حرمت و کرامت انسانی و تقید به اصل برائت در مرحله حساس تحقیقات مقدماتی در نظام دادرسی کیفری ایران در مقایسه با اسناد بین المللی حقوق بشر و هماهنگ کردن عملی قوانین دادرسی کیفری کشور در پرتوی اسناد مذکور و همچنین ارائه پیشنهادات لازم در جهت اصلاح قوانین و رویه های موجود است.

۵- پیشینه ی تحقیق

پایان نامه هایی در این زمینه در دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، یکی توسط خانم «فاطمه منتصر اسدی» تحت عنوان «حق دفاع متهم در تحقیقات مقدماتی» و همچنین رساله ی دکتری آقای «حسین علی مؤذن زادگان» در دانشگاه تربیت مدرس تحت عنوان «حقوق متهم در دادرسی کیفری» در این زمینه وجود دارد.

لیکن پایان نامه های مارالذکر ظاهراً به بررسی حقوق دفاعی متهم در قوانین داخلی پرداخته اند علاوه بر این، ویژگی پایان نامه ی حاضر تنظیم فهرست مطالب با توجه به میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی است که کشور ما به آن متعهد می باشد.

۶- روش تحقیق و شیوه طرح مباحث

روشی که در این پایان نامه مورد استفاده قرار گرفته، روش تحقیق توصیفی، تحلیلی و گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای است. در این روش به تحقیق و تفحص در کتب و مقالات حقوقی، مجلات، روزنامه‌ها، سایت‌های اینترنتی علمی و حقوقی و آراء دادگاه‌ها پرداخته شده است و تجزیه و تحلیل مطالب گردآوری شده و نتیجه‌گیری از آن نگارش پایان نامه انجام گرفته است. همچنین با توجه به تطبیقی بودن موضوع، بررسی مطالب اسناد بین‌المللی در راستای موضوع تحقیق و تطبیق آن با حقوق کیفری ایران، جزء ضروریات کار تحقیقی اینجانب خواهد بود.

پلان تحقیق براساس حقوق شناخته شده برای متهم مندرج در میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی که به موجب سند الحاقی در سال ۱۳۵۴ دولت ایران^۱ ملتزم به رعایت مفاد آن می‌باشد اقدام گردید که حقوق شناخته شده دفاعی در مرحله تحقیقات مقدماتی طبق سند مزبور به این شرح است که:

- حق تفهیم اتهام

- حق بهره‌مندی از معاضدت قضایی وکیل و مشاور حقوقی

- حق مواجهه با شهود، پرسش از ایشان و معرفی شاهد

- حق بهره‌مندی از مترجم رایگان

- جبران خسارت از بازداشت شدگان بی‌گناه

- منع بازداشت خودسرانه

- منع شکنجه

- حق کرامت انسانی بازداشت شدگان

و علاوه بر این مطالب، حق سکوت و حقوق متهمین بازداشت شده نیز مورد بررسی قرار گرفته است. در مورد تقسیم بندی فصول لازم به ذکر است که در فصل اول به بیان مفاهیم و کلیات، تحقیقات مقدماتی و شرایط آن، مبانی حق دفاع متهم و عبارت‌های حق، دفاع، متهم، حق دفاع متهم پرداخته شده است. و با توجه به فرض بی‌گناهی متهم به عنوان مبانی جمیع حقوق متهم از قبیل: جلوگیری از شکنجه جهت اخذ اقرار، منع بازداشت خودسرانه متهم و برخورداری متهم از حق تفهیم اتهام و از طرفی اهمیت ویژه‌ای که این حقوق دارند متهم اولاً و بالذات از این حقوق یعنی منع شکنجه، تفهیم اتهام، حق سکوت،

۱ - مجموعه کنوانسیون‌های بین‌المللی (تصویبی دولت ایران)، اداره کل قوانین و مقررات، چاپ اول، زمستان ۱۳۷۶، ص ۵۳۱.

حق کرامت انسانی بازداشت شدگان، حقوق متهمین در بند برخوردار و حقوق مذکور جزء اولین و بنیادی‌ترین حقوقی هستند که متهم در اولین برخورد با مقامات دستگاه قضا و حتی قبل از حضور نزد مقام قضایی باید از آنها برخوردار باشد، و همچنین از آنجایی که میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی نیز حقوق مذکور را قبل از سایر حقوق متهم ذکر و مدنظر قرار داده است، لذا در فصل دوم، حقوق مارالذکر تحت عنوان حقوق بنیادین متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی بررسی شده است. و در فصل سوم نیز حقوق ثانوی و درجه دوم متهم به پیروی از متن میثاق حقوق مدنی و سیاسی که این حقوق را که شامل: حق بهره مندی از معاضدت قضایی وکیل و مشاور حقوقی، حق بهره‌مندی از مترجم رایگان، حق مواجهه با شهود، پرسش از ایشان و معرفی شاهد، جبران خسارت از بازداشت شدگان بی‌گناه می‌باشد، بعد از حقوق مذکور در فصل دوم بیان نموده و اینکه متهم پس از حضور نزد مقام قضایی و یا بعد از اعلام برائت و یا بی‌گناهی وی باید از این حقوق بهره‌مند شود، مورد بررسی قرار گرفته است و در پایان هم بحث نتیجه‌گیری از پایان‌نامه و ارائه پیشنهادات و فهرست منابع ذکر شده است. و همچنین علاوه بر میثاق حقوق مدنی و سیاسی سایر اسناد مهم بین المللی و منطقه ای ناظر بر اجرای دادرسی کیفری عادلانه و رعایت حقوق متهمین نیز مورد مطالعه و تطبیق با مقررات داخلی قرار گرفته است.

۷- اسناد مورد استفاده

اسنادی که در این پایان نامه قابلیت استناد داشته اند اسنادی بوده اند که عموماً در حوزه ی حمایت از حقوق بشر و تکریم آزادی های اساسی وی در عرصه ی بین المللی و منطقه ای تنظیم شده اند و موضوع اصلی آنها تضمین حقوق متهمین در اثنای دادرسی کیفری بوده است که برخی جنبه ی الزام آور و عمدتاً جنبه ی ارشادی داشته اند که به ترتیب زیر دسته بندی می گردند:

۱- اعلامیه ی جهانی حقوق بشر^۱

۲- میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی^۲

۳- کنوانسیون جهانی حقوق کودک^۳

۴- کنوانسیون اروپایی حقوق بشر^۴

---

1 - universal declaration of human rights and fundamental freedoms.

2- International covenant of civil and political rights

3- Convention on the rights of the child

4- European convention of human rights

۵- قواعد حداقلی سازمان ملل برای اقدامات غیربازداشتی^۱

۶- قواعد حداقلی رفتار با زندانیان^۲

۷- مجموعه اصول حمایت از همه افراد تحت هرگونه توقیف یا زندان^۳

۸- اصول بنیادین برای رفتار با زندانیان^۴

۹- اصول بنیادین نقش وکلا، هشتمین کنگره ی سازمان ملل در خصوص پیشگیری از جرم و رفتار با بزهکاران در هاوانا^۵

توضیح اینکه شمارگان ۲ و ۳ به تصویب قوه قانونگذاری ایران رسیده و در حکم قانون است همچنین مورد چهارم سندی منطقه ای لیکن حاوی اصول و قواعد متضمن حمایت از حقوق متهمین در جریان دادرسی می باشد که مطالعه و بررسی آن دارای فواید بسیار است و شمارگان ۵ تا ۹ اسناد ارشادی، توصیه ای سازمان ملل متحد را شامل می گردند که مرجع مربوطه برای ارتقاء سطح حقوق بشر در دادرسی کیفری به دولت ها پیشنهاد نموده است.

-
- 1- United nation standard minimum rules for non – custodial measures(The Tokyo rules.)
  - 2- Standard minimum rules for the treatment of prisoners
  - 3- Body of principles for the protection of all persons under any form of detention or imprisonment
  - 4- Basic principles for the treatment of prisoners
  - 5- Basic principles on the role of lawyers , Eighth united nations congress on the prevention of crime and the treatment of offenders.

فصل اول: طرح مباحث عمومی

برای بررسی حقوق متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی در حقوق ایران و کنوانسیون های بین المللی در ابتدا لازم است که به تعاریف عناصر موضوع و سپس بیان کلیاتی در مورد مرحله تحقیقات مقدماتی پرداخته شود که در این فصل ابتدا به بیان تعریف و مفهوم حق ، دفاع ، متهم، حق دفاع متهم و تحقیقات مقدماتی می پردازیم و سپس ویژگی های مرحله تحقیقات مقدماتی و اصول حاکم بر آن را بررسی و در آخر هم مبانی حقوق دفاعی متهم را ذکر می کنیم.

۱-۱ تعریف عناصر موضوع

از جمله عناصر موضوع که ضروری است قبل از بیان سایر مطالب پایان نامه تعریف شود شامل ، تعریف حق ، دفاع ، متهم ، حق دفاع متهم و تعریف مرحله تحقیقات مقدماتی است که در این قسمت بیان می شود.

۱-۱-۱ تعریف حق

حق در اصطلاح عبارت است از توانایی که شخص بر چیزی یا بر کسی داشته باشد . اصل این است که هر حق قابل انتقال به غیر و نیز قابل اسقاط است [جعفری لنگرودی ، ۱۳۷۸ : ۱۶۶۹]

در فرهنگ دهخدا حق به معنی راست کردن سخن ، درست کردن وعده ، راست دانستن ، یقین نمودن ، آمده است . [دهخدا ، ۱۳۷۳ : ۸۸۲۸]

حق توانایی خاصی است که برای کسی یا کسانی نسبت به شخص یا چیزی اعتبار شده و به مقتضای این توانایی این کس یا کسان می توانند در آن چیز یا شخص تصرفی نموده یا بهره ای گیرند. [گرجی، ۱۳۶۴: ص ۲۹]

۱-۱-۲ تعریف دفاع

در فرهنگ دهخدا ، دفاع به معنی دور کردن از کسی ، دفع کردن از کسی ، همدیگر را راندن و یا از دستبرد دشمن حفظ کردن آمده است [دهخدا ، ۱۳۷۳ : ۹۶۲۲]

و در فرهنگ معین ، از دستبرد دشمن (انسان یا حیوان) حفظ کردن ، بازداشتن ، پس زدن پاسخ طرف مقابل در هر دعوی معنی شده است [معین ، ۱۳۷۱ : ص ۱۵۴۰]

دفاع عبارت است از صیانت از جان و مال و شرف انسانی در برابر تعدی غیر [گلدوزیان ، ۱۳۷۵ : ۱۴۰]

دفاع در اصطلاح آیین دادرسی کیفری به معنی رد یا واکنش نسبت به اتهام یا اتهامات وارده (اعم از روا یا ناروا) از جانب متهم یا وکیل وی می باشد.

۱-۱-۳ تعریف متهم

متهم به ضم «میم» و فتح «ها» اسم مفعول اتهام از باب افتعال، یعنی کسی که در مظان اتهام قرار گرفته است و با نگاهی به معنای لغوی آن روشن می شود که هم گناهکار و هم بی گناه در این مظان قرار می گیرند.

متهم در فرهنگ دهخدا به معنی تهمت آلود، بدنام، مظنون، ظنین و کسی که مورد تهمت قرار گرفته باشد، بکار رفته است. [دهخدا، ۱۳۷۴: ۱۷۸۴]

متهم بر وزن محترم کسی است که تهمت متوجه او است و هنوز رسیدگی به جرم مورد تهمت شروع نشده و اگر شروع شده باشد به رأی لازم الاجرا پایان نیافته است و پس از صدور حکم قطعی در مورد اتهام و احراز بزه او را مجرم می گویند. [جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸: ۳۲۱۲]

هرفردی اعم از مباشر، شریک و معاون که براساس دلایل و قرائن کافی نزد مقامات قضایی ارتکاب یک یا چند جرم به وی نسبت داده شده، متهم نامیده می شود. [کاتبی، بهار ۱۳۴۵: ۲۷]

به موجب ماده ۸۴ مقررات مصوب کنفرانس سازمان ملل متحد درباره حداقل رفتار با زندانیان به منظور مبارزه با جرم و چگونگی رفتار با زندانیان (ژنو، ۱۹۵۵) مقرر گردیده است: «کسانی که به وسیله پلیس یا سایر مأموران انتظامی بازداشت می شوند اساساً تا زمانی که محاکمه نشده اند و حکم قطعی در مورد آنها صادر نشده است می بایست به نام متهم نامیده می شوند و با فرض اینکه در دادگاه تبرئه می شوند بر این اساس با آنها رفتار شود و آنها باید از حمایت فردی برخوردار شوند.»

با تفهیم اتهام، مشتکی عنه تبدیل به متهم شده و استفاده از سایر حقوق دفاعی مانند حق سکوت و استفاده از معاضدت وکیل مدافع آغاز می شود. [آشوری، ۱۳۷۹: ۸۷] به عبارت دیگر تا زمانی که اتهام وارده به شخص تفهیم نشده، صرفاً مشتکی عنه تلقی می شود. بنابراین متهم کسی است که در مظان اتهام واقع شده است.

۱-۱-۴ تعریف حق دفاع متهم

آقای دکتر آشوری حق دفاع متهم را چنین تعریف نموده است:

«حق دفاع متهم عبارت از مجموع تضمینات قانونی و قضایی است که در سطح ملی، منطقه ای و یا بین المللی برای افرادی که در مظان ارتکاب بزه قرار می گیرند، در سراسر یک رسیدگی کیفری با هدف اتخاذ یک تصمیم عادلانه و به دور از

اشتباهات قضایی منظور گردیده است». [آشوری، ۱۳۷۶: ص ۱۴۴]